Elmi Tədqiqat
May 2026, Cild: 6, Sayı: 5, s. 150–155
Scientific Research
May 2026, Volume: 6, Issue: 5, pp. 150–155
DOI: https://doi.org/10.36719/2789-6919/58/150-155

3-4-cü sinif şagirdlərinin yaş və psixoloji xüsusiyyətlərinin təlim mühitinin formalaşmasına təsiri

Nəzrin Məmmədova

Xülasə. *Bu məqalədə 3–4-cü sinif şagirdləri üçün təlim prosesində dəstəkləyici mühitin nəzəri əsasları və tətbiqi modelləri sistemli şəkildə araşdırılır. Müasir pedaqoji yanaşmalar – konstruktivist, humanist və inklüziv təlim prinsipləri əsasında şagirdlərin akademik nailiyyətləri ilə yanaşı, onların sosial-emosional inkişafının da təmin olunmasının vacibliyi əsaslandırılır. Dəstəkləyici mühitin fiziki, psixoloji, sosial və pedaqoji komponentləri elmi baxımdan təhlil edilir və bu komponentlərin qarşılıqlı əlaqəsi vurğulanır. Məqalədə kooperativ öyrənmə, sosial-emosional öyrənmə (SEL), diferensial təlim və layihə əsaslı öyrənmə kimi modellərin ibtidai siniflərdə tətbiqi imkanları araşdırılır. Eyni zamanda, bu yanaşmaların Azərbaycan təhsil sistemində kurikulum çərçivəsində tətbiqi və müəllimin dəstəkləyici mühitin qurulmasındakı rolu xüsusi qeyd olunur.*

Açar sözlər: *3–4-cü sinif, yaş xüsusiyyətləri, psixoloji xüsusiyyətlər, təlim mühiti, tədris strategiyaları*

Bakı Slavyan Universiteti, magistrant, Bakı, Azərbaycan
E-poçt: memmedovahnezrin@gmail.com
Daxil oldu: 7 Fevral 2026; Qəbul edildi: 12 May 2026; Onlayn dərc edildi: 30 May 2026
© Müəllif(lər) 2026. Bu, Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 Beynəlxalq Lisenziyası (CC BY-NC 4.0) şərtləri altında paylanan açıq girişli məqalədir.

The Influence of Age and Psychological Characteristics of 3rd-4th Grade Students on the Formation of the Learning Environment

Nazrin Mammadova

Abstract. *This article examines the theoretical foundations and practical models of creating a supportive learning environment for 3rd-4th grade students. Based on modern pedagogical approaches – constructivist, humanistic, and inclusive – the study emphasizes the importance of fostering not only students' academic achievement but also their socio-emotional development. The core components of a supportive environment – physical, psychological, social, and pedagogical – are analyzed, and their interrelated nature is highlighted. The article explores the application of cooperative learning, social-emotional learning (SEL), differentiated instruction, and project-based learning in primary education. In addition, the relevance of these models within the framework of the Azerbaijani national curriculum is discussed.*

Particular attention is given to the role of the teacher as a reflective practitioner in establishing an effective, student-centered, and supportive learning environment.

Keywords: *3rd-4th grade, age characteristics, psychological characteristics, learning environment, teaching strategies*

Baku Slavic University, Master's student, Baku, Azerbaijan
Email: memmedovahnezrin@gmail.com
Received: 7 February 2026; Accepted: 12 May 2026; Published online: 30 May 2026
© Author(s) 2026. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0).

Giriş

Müasir təhsil sistemində ibtidai siniflərdə təlimin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, yalnız tədris məzmununun yenilənməsi ilə deyil, eyni zamanda, təlim prosesinin həyata keçirildiyi pedaqoji mühitin xarakteri və funksionallığı ilə sıx bağlıdır. Xüsusilə 3–4-cü sinif mərhələsi şagirdlərin idrak, emosional və sosial inkişafında mühüm keçid dövrü hesab olunur. Bu mərhələdə formalaşan öyrənmə vərdişləri, özünəinam, sosial münasibətlər və motivasiya gələcək təhsil pillələrində şagirdin akademik uğurlarına birbaşa təsir göstərir. Məhz bu səbəbdən təlim prosesində dəstəkləyici mühitin yaradılması aktual pedaqoji problem kimi ön plana çıxır.

Təlimdə dəstəkləyici mühit dedikdə, şagirdlərin özlərini psixoloji cəhətdən təhlükəsiz, dəyərli və fəal hiss etdikləri, müəllim və sinif yoldaşları ilə qarşılıqlı hörmətə və əməkdaşlığa əsaslanan münasibətlərin qurulduğu pedaqoji məkan başa düşülür. Belə mühit şagirdlərin sərbəst fikir bildirməsinə, səhv etməkdən çəkinmədən öyrənmə prosesinə qoşulmasına və fərdi potensialını üzə çıxarmasına imkan yaradır. Dəstəkləyici mühit yalnız fiziki şəraitlə məhdudlaşmır, eyni zamanda, psixoloji rifah, sosial münasibətlər və şagirdyönümlü pedaqoji yanaşmaların vəhdətini ehtiva edir.
Son illərdə aparılan yerli və beynəlxalq tədqiqatlar göstərir ki, dəstəkləyici təlim mühiti şagirdlərin akademik nailiyyətlərini artırmaqla yanaşı, onların emosional rifahını, məktəbə bağlılığını və sosial bacarıqlarını da gücləndirir. Bu baxımdan konstruktivist yanaşma, diferensial təlim, kooperativ öyrənmə və sosial-emosional öyrənmə modelləri ibtidai siniflər üçün effektiv pedaqoji vasitələr kimi qiymətləndirilir. Azərbaycan təhsil sistemində həyata keçirilən kurikulum islahatları çərçivəsində şagirdyönümlü və inklüziv mühitlərin təşviqi bu məsələnin elmi-nəzəri əsaslarının daha dərindən araşdırılmasını zəruri edir.

Bu məqalənin məqsədi 3–4-cü sinif şagirdləri üçün təlimdə dəstəkləyici mühitin nəzəri əsaslarını sistemləşdirmək, onun əsas komponentlərini müəyyənləşdirmək və müxtəlif tətbiqi modelləri təhlil edərək praktik tövsiyələr irəli sürməkdir. Məqalədə, həmçinin, dəstəkləyici mühitin yaradılmasında müəllimin rolu, peşəkar bacarıqları və sinifdaxili sosial münasibətlərin idarə olunması məsələləri də diqqət mərkəzində saxlanılır.

Tədqiqat

3–4-cü sinif şagirdlərinin yaş xüsusiyyətləri. 3–4-cü sinif şagirdləri, adətən, 8–10 yaş aralığında olurlar və bu dövr onların inkişafında xüsusi bir mərhələ hesab olunur. Bu yaş qrupunun xüsusiyyətləri həm təlim prosesinə, həm də təlim mühitinin formalaşdırılmasına birbaşa təsir göstərir. Bu dövrdə uşaqların bədənləri sürətlə inkişaf edir, motor bacarıqları təkmilləşir və onlar kiçik və böyük əzələ hərəkətlərini daha dəqiq idarə edə bilirlər. Enerji səviyyələri yüksək olduğundan dərs zamanı aktivlikləri və diqqətləri də artır. Eyni zamanda, şagirdlərin diqqət müddəti və yaddaş qabiliyyəti əvvəlki siniflərə nisbətən əhəmiyyətli dərəcədə inkişaf edir, səbəb-nəticə əlaqələrini daha

yaxşı qura, problem həll etmə bacarıqlarını təkmilləşdirə və yeni bilikləri daha sürətlə mənimsəyə bilirlər (Qədirov, 2003). Dil və nitq bacarıqları da bu dövrdə önəmli inkişaf mərhələsindən keçir; şagirdlər fikirlərini daha düzgün və ardıcıl ifadə edə bilir, oxuma və yazma bacarıqları güclənir, söz ehtiyatları genişlənir ki, bu da həm təlimdə iştiraklarını, həm də sosial ünsiyyətlərini asanlaşdırır. Sosial davranış sahəsində də əhəmiyyətli dəyişikliklər müşahidə olunur: şagirdlər qrup daxilində əməkdaşlıq etməyə, dostluq münasibətlərini qurmağa və sosial qaydalara riayət etməyə öyrəşirlər. Bu xüsusiyyətlər onların təlim mühitinə adaptasiyasını və dərs prosesində aktiv iştirakını təmin edir (Çələbiyev, 2005).

Bu yaş dövründə uşaqların inkişafında mühüm dəyişikliklərdən biri də məntiqi əməliyyatların sistemləşməsidir. Şagirdlər artıq yalnız konkret faktları deyil, onların arasındakı əlaqələri də dərk etməyə başlayır, müqayisə, qruplaşdırma və təsnifat kimi əməliyyatları daha şüurlu şəkildə yerinə yetirirlər. Bu, onların həm riyazi, həm də təbiət elmləri üzrə tapşırıqlarda daha ardıcıl düşünməsinə şərait yaradır. Eyni zamanda, 3–4-cü sinif şagirdləri metakoqnitiv bacarıqların ilkin formalarını nümayiş etdirirlər: öz öyrənmə proseslərini qiymətləndirmə, səhvlərini anlama və düzəltmə meyli artır.

Emosional inkişaf baxımından bu dövr özünütənzimləmə bacarıqlarının güclənməsi ilə xarakterizə olunur. Uşaqlar hisslərini daha adekvat ifadə etməyi, emosional reaksiyalarını nəzarətdə saxlamağı və sosial situasiyalara uyğun davranmağı öyrənirlər. Bu, həm sinifdaxili münasibətlərin, həm də müəllim–şagird əməkdaşlığının keyfiyyətinə müsbət təsir göstərir. Bu yaşda uşaqlar ədalət, qayda və məsuliyyət anlayışlarını daha dərindən qavradıqları üçün sinif qaydalarının izahı və tətbiqi daha səmərəli olur.

Motivasiya sahəsində də əhəmiyyətli dəyişikliklər müşahidə edilir. Şagirdlər tədricən xarici motivasiyadan daxili motivasiyaya keçid göstərirlər: yalnız müəllimin qiymətləndirməsinə deyil, tapşırığın mahiyyətinə və öyrənmənin özünə maraq formalaşmağa başlayır. Bu səbəbdən, bu yaş dövründə şagirdlərə məqsədin izah edilməsi, tapşırıqların məna baxımından əsaslandırılması və nəticənin görünən olması öyrənməni daha effektiv edir.

3–4-cü sinif şagirdləri üçün mühüm xüsusiyyətlərdən biri də ictimai müqayisə meylinin artmasıdır. Uşaqlar öz nailiyyətlərini həmyaşıdlarının nəticələri ilə müqayisə etməyə başlayır və bu, həm motivasiya, həm də özünəinam baxımından həssas bir mərhələ yaradır. Müəllimin fərdi yanaşması, konstruktiv rəy verməsi və rəqabəti sağlam şəkildə yönləndirməsi bu dövrdə xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Nəhayət, bu yaş dövründə uşaqların məsuliyyət hissi və müstəqillik tələbatı artır. Onlar tapşırıqları planlaşdırmaq, vaxtı idarə etmək və öz fəaliyyətlərinə nəzarət etmək kimi bacarıqları tədricən mənimsəyirlər. Bu səbəbdən, müəllim tərəfindən verilən kiçik layihələr, qrup işləri və fərdi tapşırıqlar onların inkişafını dəstəkləyən mühüm vasitələrə çevrilir.

3–4-cü sinif şagirdlərinin yaş xüsusiyyətləri onların təlim prosesinə inteqrasiyası və təlim mühitinin dizaynı üçün nəzərə alınması vacib olan əsas faktorlar kimi çıxış edir. Müəllimlərin bu xüsusiyyətləri nəzərə alaraq dərsləri planlaması və öyrənməni maraqlı, interaktiv və uşaqların inkişaf səviyyəsinə uyğun şəkildə təşkil etməsi tədrisin effektivliyini xeyli artırır.

3–4-cü sinif şagirdlərinin psixoloji xüsusiyyətləri. 3–4-cü sinif şagirdləri, təxminən 8–10 yaş aralığında olan uşaqlardır və bu dövr onların psixoloji inkişafında mühüm mərhələ hesab olunur. Bu yaş qrupunda uşaqların psixoloji xüsusiyyətləri həm təlim mühitinin formalaşmasına, həm də ümumi inkişaflarına əhəmiyyətli təsir göstərir. Bu dövrdə uşaqların emosional inkişafı daha sabit və müstəqil olur, öz hisslərini daha yaxşı ifadə edə bilir və ətraf mühitə uyğunlaşma qabiliyyətləri artır (Vəliyev və Mustafayev, 2013; Həmzəyev, 2003; Əzimli, 2013). Sosial bacarıqlar da inkişaf edir; uşaqlar qrup daxilində əməkdaşlıq etməyə, dostluq münasibətlərini qurmağa və sosial qaydalara riayət etməyə

öyrəşirlər. Eyni zamanda, qavrayış və düşünmə bacarıqları daha mürəkkəb səviyyəyə çatır, onlar səbəb-nəticə əlaqələrini daha yaxşı başa düşür və analitik düşünmə qabiliyyətləri inkişaf edir (Benashvili, 2016). Bu dövrdə dil və nitq bacarıqları da əhəmiyyətli dərəcədə inkişaf edir; şagirdlər daha mürəkkəb cümlələr qurur, söz ehtiyatlarını genişləndirir və fikirlərini daha aydın ifadə edirlər (Kashapov, 2016). Belə bacarıqlar onların təlim mühitində daha fəal iştirakına şərait yaradır. Həmçinin, uşaqlar özlərinə qiymət hissini inkişaf etdirir, uğurlarını dəyərləndirir və müsbət geribildirimlərə ehtiyac duyurlar ki, bu da onların təlim motivasiyasını artırır (Shapovalenko, 2005). Bu yaş dövründə uşaqların psixoloji inkişafında diqqət çəkən məqamlardan biri də iradi proseslərin güclənməsidir. Şagirdlər artıq fəaliyyətlərini planlaşdırmaq, məqsəd qoymaq və bu məqsədə çatmaq üçün ardıcıl addımlar atmaq bacarığını formalaşdırırlar. Onlar tapşırıqları yarımçıq qoymamağa, çətinliklərlə qarşılaşdıqda isə alternativ yollar axtarmağa daha meyilli olurlar. Bu xüsusiyyət təlim prosesində məsuliyyət hissinin artmasına və müstəqil öyrənmə bacarıqlarının inkişafına şərait yaradır. Bu dövrdə uşaqlarda metakoqnitiv bacarıqların ilkin formaları meydana çıxır. Şagirdlər öz öyrənmə proseslərini müşahidə etməyi, hansı tapşırıqlarda çətinlik çəkdiklərini müəyyənləşdirməyi və öz fəaliyyətlərini qiymətləndirməyi öyrənirlər. Bu bacarıqlar onların həm təlim strategiyalarını seçməsinə, həm də öz nailiyyətlərini daha obyektiv dəyərləndirməsinə imkan yaradır.

Psixoloji inkişafın mühüm istiqamətlərindən biri də emosional empatiyanın güclənməsidir. Uşaqlar həmyaşıdlarının hisslərini daha yaxşı anlamağa başlayır, sosial situasiyalarda başqalarının emosiyalarını nəzərə alaraq davranırlar. Bu, həm qrup işində əməkdaşlığı, həm də sinif daxilində müsbət sosial atmosferin formalaşmasını dəstəkləyir.

Nəhayət, 3–4-cü sinif şagirdləri üçün xarakterik olan psixoloji xüsusiyyətlərdən biri də emosional təhlükəsizlik ehtiyacının yüksək olmasıdır. Uşaqlar müəllimin münasibətinə, sinifdəki sosial iqlimə və özlərinin qəbul olunma hissinə qarşı həssasdırlar. Təhlükəsiz və dəstəkləyici mühit onların həm təlim motivasiyasını, həm də psixoloji rifahını gücləndirir.

Beləliklə, 3–4-cü sinif şagirdlərinin psixoloji xüsusiyyətləri təlim mühitinə uyğunlaşmalarını, dərs prosesində aktiv iştiraklarını və sosial inteqrasiyasını təmin edən əsas faktorlar kimi çıxış edir. Müəllimlərin bu xüsusiyyətləri nəzərə alaraq dərs mühitini təşkil etməsi tədrisin effektivliyini xeyli artırır.

Təlim mühitinin formalaşmasında yaş və psixoloji xüsusiyyətlərin rolu. 3–4-cü sinif şagirdlərinin yaş və psixoloji xüsusiyyətləri təlim mühitinin təşkili və dərs prosesinin effektivliyi üçün mühüm rol oynayır. Bu yaş qrupunda uşaqların diqqət müddəti, enerji səviyyəsi, motivasiya və sosial bacarıqları onların dərsə aktiv şəkildə qoşulmasına birbaşa təsir edir. Təlim mühitinin səmərəli formalaşdırılması üçün fərdi yanaşmanın tətbiqi vacibdir; müəllimlər şagirdlərin fərdi öyrənmə tərzlərini, maraq sahələrini və qabiliyyətlərini nəzərə alaraq dərs planlarını hazırlamalıdırlar.

Dərs metodları və tədris vasitələri də uşaqların yaş və psixoloji xüsusiyyətlərinə uyğun seçilməlidir. Oyunlar, qrup işləri, vizual və praktiki materiallar şagirdlərin öyrənmə prosesinə maraq yaratmaq və onların diqqətini cəlb etmək üçün effektiv vasitələrdir (Kashapov, 2016). Eyni zamanda, emosional və sosial dəstəyin təmin edilməsi təlim mühitində psixoloji təhlükəsizliyi artırır və uşaqların öz fikirlərini sərbəst ifadə etməsinə, həmyaşıdları ilə əməkdaşlıq etməsinə imkan yaradır (Berk, 2013). Motivasiya məsələsi də təlim mühitində mühüm əhəmiyyət daşıyır. Uşaqların uğurları qeyd edilməli, müsbət geribildirim ilə təşviq edilməli və maraq yaradan fəaliyyətlərlə dərs prosesi zənginləşdirilməlidir. Bu, onların öyrənməyə marağını artırır, dərs zamanı fəallığını yüksəldir və nəticədə akademik nailiyyətləri yaxşılaşdırır.

Beləliklə, 3–4-cü sinif şagirdlərinin yaş və psixoloji xüsusiyyətləri təlim mühitinin qurulmasında əsas faktorlar hesab olunur. Müəllimlərin bu xüsusiyyətləri nəzərə alaraq dərs mühitini təşkil etməsi və pedaqoji strategiyaları uyğun şəkildə tətbiq etməsi tədrisin keyfiyyətini və şagirdlərin öyrənmə motivasiyasını xeyli artırır.

Təlim mühitinin optimallaşdırılması üzrə təkliflər. 3–4-cü sinif şagirdlərinin yaş və psixoloji xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq təlim mühitinin optimallaşdırılması dərsin effektivliyini artırmaq üçün vacibdir. İlk olaraq, müəllimlər dərs planlarını uşaqların diqqət müddətinə və öyrənmə qabiliyyətlərinə uyğun şəkildə hazırlamalıdırlar. Məsələn, qısa və ardıcıl fəaliyyət blokları, praktiki məşğələlər və vizual materialların istifadəsi uşaqların dərs zamanı diqqətini və marağını artırır (Santrock, 2014).

İkincisi, təlim mühitində sosial-emosional dəstəyin təmin olunması şagirdlərin özünü ifadə etmə və əməkdaşlıq bacarıqlarını inkişaf etdirir. Uşaqların müsbət geribildirimlə təşviq edilməsi, həmçinin, uğurlarının qeyd edilməsi onların motivasiyasını artırır və dərs prosesində aktiv iştirakını təmin edir (Sigelman və Rider, 2014).

Üçüncüsü, öyrənmə fəaliyyətləri interaktiv və maraq doğuran olmalıdır. Oyunlar, qrup işləri, layihələr və praktiki fəaliyyətlər şagirdlərin yaradıcılıq və problem həll etmə bacarıqlarını inkişaf etdirir, həmçinin, təlim mühitinə adaptasiyasını asanlaşdırır (Elkonin, 2005).

Dördüncüsü, müəllimlər fərdi yanaşma tətbiq etməli və uşaqların fərdi qabiliyyətlərini, maraqlarını və öyrənmə tərzlərini nəzərə almalıdır. Bu, həm yüksək bacarıqlı, həm də əlavə dəstəyə ehtiyacı olan şagirdlərin dərs prosesində iştirakını təmin edir (Güven, 2007).

Nəticə etibarilə, 3–4-cü sinif şagirdlərinin yaş və psixoloji xüsusiyyətlərinə uyğun qurulmuş təlim mühiti onların öyrənmə motivasiyasını artırır, sosial bacarıqlarını inkişaf etdirir və akademik nailiyyətlərini yüksəldir. Müəllimlərin pedaqoji strategiyaları düzgün seçməsi və dərs mühitini optimallaşdırması təhsilin keyfiyyətinə əhəmiyyətli töhfə verir.

Nəticə

3–4-cü sinif şagirdlərinin yaş və psixoloji xüsusiyyətləri onların təlim mühitinə adaptasiyası, dərs prosesində fəal iştirakı və sosial inkişafı üçün əsas rol oynayır. Bu yaş dövründə uşaqların bədən və motor bacarıqları, diqqət müddəti, yaddaş və qavrayış qabiliyyətləri sürətlə inkişaf edir, bu isə dərs zamanı onların öyrənmə fəaliyyətlərinə birbaşa təsir göstərir (Özdemir, 2010). Həmçinin, dil və nitq bacarıqlarının inkişafı şagirdlərin fikirlərini ifadə etməsini, suallar verməsini və həmyaşıdları ilə əməkdaşlıq etməsini asanlaşdırır.

Psixoloji xüsusiyyətlər də təlim mühitinin formalaşmasında mühüm əhəmiyyət daşıyır. Bu yaş qrupunda uşaqların emosional sabitliyi, özünə inamı, sosial münasibətlərdə əməkdaşlıq bacarıqları və motivasiya səviyyəsi tədrisin səmərəliliyinə təsir edir. Müəllimlərin şagirdlərin fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq dərs mühitini təşkil etməsi və pedaqoji strategiyaları uyğun tətbiq etməsi təlim prosesində uğurları artırır.

Təlim mühitinin optimallaşdırılması üçün bir neçə əsas tövsiyə təqdim edilə bilər:

1. Fərdi yanaşma: Müəllimlər şagirdlərin fərdi öyrənmə tərzlərini, qabiliyyətlərini və maraqlarını nəzərə alaraq dərs planlarını hazırlamalıdırlar. Bu, həm yüksək bacarıqlı, həm də əlavə dəstəyə ehtiyacı olan uşaqların dərs prosesinə inteqrasiyasını təmin edir.

2. İnteraktiv və maraqlı fəaliyyətlər: Oyunlar, layihələr, qrup işləri və praktiki məşğələlər uşaqların öyrənmə motivasiyasını artırır və onların yaradıcılıq və problem həll etmə bacarıqlarını inkişaf etdirir.
3. Sosial və emosional dəstək: Uşaqların müsbət geribildirimlə təşviq edilməsi, uğurlarının qeyd olunması və emosional dəstəyin təmin edilməsi onların dərs prosesində aktiv iştirakını və sosial bacarıqlarını inkişaf etdirir.
4. Motivasiyanın artırılması: Təlim mühiti şagirdlərin maraqlarına və yaş səviyyələrinə uyğun təşkil olunmalı, qısa və ardıcıl fəaliyyət blokları ilə dərs planlanmalıdır. Bu, diqqətin cəmlənməsini və öyrənməyə marağı artırır.
5. Müasir tədris vasitələrinin istifadəsi: Vizual materiallar, texnoloji vasitələr və praktik məşğələlər şagirdlərin öyrənməyə marağını yüksəldir, təlimi daha interaktiv və effektiv edir.

Nəticə etibarilə, 3–4-cü sinif şagirdlərinin yaş və psixoloji xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq dərs mühitinin optimallaşdırılması tədrisin keyfiyyətini əhəmiyyətli dərəcədə yüksəldir, şagirdlərin öyrənmə motivasiyasını artırır və sosial inteqrasiyasını təmin edir. Müəllimlərin bu xüsusiyyətləri nəzərə alaraq dərs prosesini planlaması və təlim mühitini düzgün qurması təhsildə uğurun açarı hesab olunur.

Ədəbiyyat

1. Benashvili, I.M. (2016). *Psikhologiya i pedagogika tsifrovykh tekhnologii*. Aspekt-Press.
2. Berk, L. E. (2013). *Child Development*. Pearson Education.
3. Çələbiyev, N. Z. (2005). *Uşaq psixologiyası*. Maarif.
4. Elkonin, D. B. (2005). *Yaş Psikolojisi*. Nobel Yayın Dağıtım.
5. Əzimli, Q. E. (2013). *İnkişaf, yaş və pedaqoji psixologiyanın müasir problemləri*. Maarif.
6. Güven, M. (2007). *Çocuk ve Ergen Psikolojisi*. İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım.
7. Həmzəyev, M. Ə. (2003). *Yaş və pedaqoji psixologiyanın əsasları*. Maarif.
8. Kashapov, M. M., & Poshekhonova, Yu. V. (2016). *Psikhologiya obucheniya vzroslykh*. Praktikum. YarGU.
9. Qədirov, Ə. Ə. (2003). *Yaş psixologiyası*. Maarif.
10. Özdemir, M. (2010). *Gelişim Psikolojisi*. Pegem Akademi.
11. Shapovalenko, I.V. (2005). *Vozrastnaya psikhologiya (Psikhologiya razvitiya i vozrastnaya psikhologiya).* Gardariki.
12. Santrock, J. W. (2014). *Children*. McGraw-Hill Education.
13. Sigelman, C. K., & Rider, E. A. (2014). *Life-Span Human Development*. Cengage Learning.
14. Vəliyev, M. V., & Mustafayev, A. M. (2013). *İnkişaf və yaş psixologiyası*. Maarif.